

نووسراوی بۆچوون وهه ئووسته کان له سه رمیکانیزمی لیپرسینه وهی
 داعش له عێراق

ئاب ۲۰۲۲

"عېراق ئەو شوئىنەيە، كە تىرۆركردنى ئىمەي ئىزىدى لىئوھى دەستى پىكرد؛ زۆربەي سەركردەكانى داعش لەوئوھە هاتوون؛ ئەو شوئىنەيە كە ئىمە لىي كوزراين يان رپىندرابووين.
ئەگەر ئەندامانى داعش لە عېراق دادگايبى نەكړين، ئەي لەكوي دادگايبى بكرين؟
گرنگە كە ئەم دادپەرورەيىيە لە عېراقدا رووبدات، تەنھا ئەو كاتە دەتوانين متمانە بە ولاتەكەمان بكەينەوھ. ئىمە بۇ ماوھى
ھەشت سألە چاوپرپى ئەوھ دەكەين، تاكەي لەچاوپروانيدا بين؟"

تۆپى رزگاربووانى ئىزىدى

ناوه پړوك

- Error! Bookmark not defined.* ناساندن و باگراوند
۱. داواكارى بڼه پښتې 5
۲. نامانچ و په يوه ندى له گه ل پرؤسه كاني ترى دادپه روه رى گواستنه وه 6
۳. چؤن ميكانيزميكى تاوانكارى داده مه زړيت؟ 6
۴. پيويسته راويز به كئ بكرت؟ 7
۵. دهسه لاتي دادوه رى: مه وداى ميكانيزمى به پرسياريتى 7
- ۵.۱ مه وداى تاوانه كان: چ تاوانيك پيويسته دادگاپى بكرت؟ ۷
- ۵.۲ دهسه لاتي دادوه رى كاني: چ كاتيك پيويسته دياربكرت؟ 8
- ۵.۳ دهسه لاتي دادوه رى و كه سى: كئ ده بيت دادگاپى بكرت؟ 9
۶. رزگار بووان چؤن به شدارى له پرؤسه كه دا ده كه ن؟ *Error! Bookmark not defined.*
۷. ئه ي قه ره بوو كړدنه وه ي رزگار بووان؟ *Error! Bookmark not defined.*
۸. ئه ي دهباره ي سه لامه تى، خو شگوزهرانى، شكؤمه ندى و تاييه تمه ندى رزگار بووان؟ *Error! Bookmark not defined.*
۹. كؤمه لگه ي نيوده و له تى چؤن پشتيوانى له پرؤسه ي عيراق ده كات؟ *Error! Bookmark not defined.*
۱۰. ده بيت چؤن دادوه و كه سانى ديكه هه لېژرديږن و پشتگيرى بكرن؟ *Error! Bookmark not defined.*
۱۱. چؤن مافى دادگايي كړدنى دادپه روه رانه دهسته بهر ده كرت؟ 14
۱۲. پيويسته چ سزايه ك جيبه چئ بكرت؟ *Error! Bookmark not defined.*
۱۳. چؤن ئه م كردارانه پاره يان پيدده رت؟ *Error! Bookmark not defined.*
- كؤتابى 16

ناساندن و باگراوند

ھاوپەيمانیيەتی بۇ قەرەبووکردنەوہی دادپەرور نووسراوی بۆچوون و ھەلۆیستەکان دەخاتە روو بە ئامانجی ھینانی تەوژمیکی نوئ بۇ بەدواداچوون بۇ لێپرسیینەوہی تاوانکاریی لە عێراق سەبارەت بە تاوانە نێودەوڵەتیەکان کە لەلایەن داعش ئەنجامدراون لە جینۆسایدەکە ی ھەشت ساڵی رابردوودا. ئامانجی کردنەوہی رێگایەکە بۆ گەشتن بە دادپەرورە، ئەو لەو یەتییکی بەرز بۇ رزگاربووان، کە عێراق خۆی پابەند کردووہ پێ، تا ئیستا زەحمەتە بۆ جیبەجێکردنی.

ھاوپەيمانیيەتی نیوان کۆمەلگەئیک رێنخراوی کۆمەلگەئیک مەدەنی عێراقیە، داوای قەرەبووکردنەوہی گشگیری بۇ رزگاربووانی دەستی تاوانەکانی داعش لە عێراق دەکات. ھەول دەدات و بەدوای دەرڤەتییکی ھاوبەش و سەلامەتدا دەگەرێت کە سکالاکانی رزگاربووانی سەر بە ھەموو گرووپە زیانیکیەوتووہکان (ئێزدی، تورکمان، شەبەک، کاکەبی، مەسیحی، شیعی، سونە و ئەوانی تر) وەک پێویست بخاتە بەریاس. ھاوپەيمانیەکە پشتدەبەستێت بە بە بنەما نێودەوڵەتیەکان و سوود لە ئەزمونی دیکە ی ھاوشیوہی باش مەملەتیکان وەردەگرت.

نووسراوی بۆچوون و ھەلۆیستەکان لەلایەن یەزداوہ دەسپێشخەری بۇ کرا، لە وەلامی کەمتەرخەمی کردار و پراوتزکردن لەگەڵ کۆمەلگەئیک مەدەنی عێراقی لەسەر میکانیزمەکانی بەرپرسیاریتی داعش و پەتکردنەوہی پڕۆژە یاسای ھەریی کوردستانی عێراق بۇ دامەزراندنی دادگایەکی تاییەت بە لێپچینەوہ لە داعش لە ناوچەکەدا. ئەمەش دەرەنجامی گفتوگۆیەکی چری نیوان ئەندامانی ھاوپەيمانیی بۇ قەرەبووکردنەوہی دادپەرورانە بوو کە بەدریژایی سالییک لە کۆبوونەوہکانیدا ئەنجامیان داو.

ئامانجی نووسراوہکە دیاریکردنی ئەو بنەمایانە، کە پێویستە لەژێر رۆشنایی میکانیزمی بەرپرسیاریتی داعش لە تاوانکاری درێژخایەن بنیات بنێن. نووسراوہکە بە بۆچوونی رزگاربووان و ئەزمونەکانی رابردووی پڕۆسەکانی بەرپرسیاریتی لە لێواری دیندەبی لە عێراق، بەباشترین شیواز لەژێر رۆشنایی یاسای عێراق و نێودەوڵەتی داپژراوہ. بۇ ھاوپەيمانیەکە، بەشدارییکردنی رزگاربووان لە ھەر پڕۆسەیکە بەرپرسیاریتیدا بنەمای رێبەراییەتی کردنیانە.

ھاوپەيمانییەتیەکە دان بەوہدا دەنێت کە عێراق بژاردە ی جیاوازی ھەییە بۇ دامەزراندنی میکانیزمی بەرپرسیاریتی بۇ ئەوہی ئەندامانی داعش بە بەرپرس دابنێن لە جینۆساید و تاوانەکانی جەنگ و تاوانەکانی دژ بە مرۆفایەتی. لەم نووسراوہدا، ھەول نادەین نەخشەیکە گشتگیر دابمەزرین، بەلام ئەمانە ی خواروہ دەرەنجامی کۆبوونەوہی ئەندامانی ھاوپەيمانییەتیەکە دەخاتە روو لەسەر ئەوہی کە دەبێت رێکاری یاسایی و کرداری بەرپرسیاریتی تاوانکاری بۇ داعش چی بێت، کە لەگەڵ پێوہرە نێودەوڵەتیەکانی مافی مرۆفدا بگونجێت.

پنځراوه كان نامادهييان تېداديه بۇ چاوپېكەوتن لەگەل دەسەلتادارانى پەيوەندىدار لە حكومەتى عىراق، دواى دامەزراندنى بۇ گفتوگۆكردن لەسەر ئەم پەرسە گىرنگە. ھەروەھا ئەو كەسانەى كە لەگەل ئەم رېڭخراوانەدا كاردەكەن چەندىن جار ئەمادەيى ئەوھيان دەربەرپوھ كە ئەمادەى كۆبوونەوھەي كە لەو شىوھەيە بن و ئەم بابەتە تاوتوئى بكەن.

۱. داواكارىي بئەپەتى

پېويستە دەسەلتادارانى عىراق دەستبەجى كار بكەن بۇ:

۱. جىگىر كردنى پەرسى جىنۆسايد، تاوانەكانى دژ بە مرؤفايەتى و تاوانەكانى جەنگ لە ياساى نىشتمانيدا؛
۲. دامەزراندنى ميكانىزمىكى ئاسان بۇ رزگاربووان بەمەبەستى لىپرسىنەوھ لە تاوان، كە تىايدا رەچاوى پېوھە نىوھەولەتتەيەكان كرابېت و دەسەلتاى دادوھرى ھەبېت بەسەر تاوانە نىوھەولەتتەيەكانى لەلايەن داعشەوھ ئەنجامدراون.

ئەم ھەنگاوانە پېويستە بۇ پىشتگىرىكردن و بەشدارىكردن لە ميكانىزمى دادپەروھرى گواستەنەوھى كارىگەر، لەبەر ئەم ھۆكارانەى خوارەوھ:

۱. بۇ ئەوھى عىراق پابەند بېت بە پابەندبوونە نىوھەولەتتەيەكانىوھ بۇ جىبەجىكردنى دەسەلتاى دادوھرى تاوانكارى بەسەر ئەوانەى بەرپەرسن لە تاوانە نىوھەولەتتەيەكان لەوانە جىنۆسايد و تاوانەكانى دژى مرؤفايەتى و تاوانەكانى جەنگ.

۲. بۇ نىشاندانى پابەندبوونى عىراق بە بەرپەرسىارپىتى و قەرەبووكردنەوھ و دادپەروھرى بۇ رزگاربووان؛

۳. بۇ ئەوھى بە وردى سروسشت و گەورەيى تاوانەكانى داعش لە سالى ۲۰۱۴ تا ۲۰۱۷ بگىرتتەوھ، لەوانە توندوتىژى سىكىسى و تاوانى دژ بە مندانان: لە [كاتىكدا دادگاكانى ئەلمانىا](#) دوو ئەندامى داعشيان بە تاوانى جىنۆسايد تاوانبار كردوھ، لەنىوياندا ھاوالاتتەيەكى عىراقى، دادگاىەكى عىراقى ھىشتا ئەوھى نەكردوھ؛

۴. بۇ دانانى رېنگاىەكى دادپەروھرانە، كە رزگاربووان لەچەقىدا بن، ئەمەش وادەكات دەنگى رزگاربووان ببىسترتت و ئاسانكارىي بكات لە سارپىبوونەوھ؛

۵. بۇ كەمكردنەوھ و رېنگىكردن لە پىشلىكارىيەكانى مافى مرؤف.

دانپېدانان و كردار ھەيە بەرھەو تىكەلكردنى تاوانە نىوھەولەتتەيەكان لە ياسا ناوځوئىيەكانى عىراق و دامەزراندنى ميكانىزم بۇ لىكۆلئىنەوھ و دادگاىىكردنى داعش بۇ ئەم تاوانانە. لە تەممووزى ۲۰۲۱، عىراق پلانئىكى كارى نىشتمانى بۇ ماوھى پېنج سالل لە مافەكانى مرؤف پەسەند كرد كە ھەردوو توخمەكەى تېدايە. لە نازارى ۲۰۲۱، حكومەتى عىراق ياساى رزگاربووانى ئىزىدى دەرکرد كە لە ماددەى ۷ دا تاوانەكانى داعش دژى ئىزىدىيەكان و گروپەكانى دىكە بە جىنۆسايد و تاوانى دژ بە مرؤفايەتى ناساند و ئەنجاميان دا بۇ دەستپىكردنى پرؤسەى تاوانكارى دژى تاوانباران. لە وھلامى [داواكارى عىراق بۇ ھاوكارى نىوھەولەتى لە سالى ۲۰۱۷](#) دا بۇ دئنىابوون لەوھى ئەوانەى ئەركى لىپرسىنەوھەيان لە ئەستؤدايە بەرپەرسىارن، تىيى لىكۆلئىنەوھى نەتەوھ يەكگرتوھەكان بۇ بەرھەوئىشېردنى لىپرسىنەوھ لە تاوانەكانى داعش لە سالى ۲۰۱۸ ھوھ، لىكۆلئىنەوھ لە تاوانەكانى داعش لە عىراق و پرؤسەى كردنەوھى پەراو بۇ دؤسىەكان، بەمەبەستى پالپشتىكردنى ھەولەكانى عىراق لە لىپرسىنەوھ لە داعش. لە كاتى نوپىكردنەوھى ئەركى نېردەى نەتەوھ يەكگرتوھەكان بۇ ھارىكارىي عىراق لە ئايارى ۲۰۲۱، [ئەنجومەنى ئاسايشى نەتەوھ يەكگرتوھەكان](#) دووپاتى كردوھ كە پېويستە ئەنجامدەرانى توندوتىژى سىكىسى و جىندەرى پەيوەست بە مەملەئىكان لىپرسىنەوھەيان لەگەلدا بگىرتت .

دادگای بالای فیدرالی عیراق رایگه یاند که یاسای هەریعی کوردستانی عیراق بۆ دامەزراندنی دادگایەکی تاوانکاری بۆ لێپرسینەووە لە تاوانەکانی داعش لە هەریعی کوردستانی عیراق ناتوانییت لەسەر بنەمای دەستووری بەرەو پیشەووە پروت. تا ئیستا حکومەتی عیراق هیچ کارێکی نەکردوووە بۆ داڕێژینی میکانیزمی جێگرەووەی لێپرسینەووەی تاوان لەگەڵ دەسەلاتی دادووەری لەسەر جینۆساید و تاوانەکانی دژی مەرزەبەندی و تاوانەکانی جەنگ. بۆیە پێویستە دەسەلاتدارانی عیراق و کۆمەڵگەیی نیۆدەوڵەتی دەسەبەجی رێکاری دیکە بگرنەبەر بۆ داڕێژینی دادپەرۆوەری گشتگیر بۆ قوربانیانی ئەم تاوانانە بە شێوەیەکی کە لەگەڵ پێووەرە نیۆدەوڵەتیەکاندا بگونجییت. هەر رێگایەکی تر تەنھا دەتوانییت بەشێکی چارەسەر داڕێژینی بکات: ئەو وڵاتانەیی کە لەسەر بنەمای دەسەلاتی دادووەری جەمەنی دادگایی دەکرێن تەنھا دەتوانن بەدوای ئەو کەسانەدا بگەڕێن کە لە ژێر دەسەلاتی خۆیاندا دین و دادگای تاوانی نیۆدەوڵەتی تەنھا ژمارەییەکی کەم لە سەرکردە بالاکانی دادگایی دەکات. بۆیە پێویستە ستراتێژیکی نەتەوەیی و نیۆدەوڵەتی هەبێت بۆ دادگاییکردنی تۆمەتبارانی ئەو تاوانانە.

۲. نامانج و پەيوەندی لەگەڵ پرۆسەکانی دیکەیدا پەرۆوەری گواستراوه

میکانیزمی تاوانکاری تەنھا یەکیکە لەو فاکتەرەکانی کە دەبێت وەلامدانەووەیەکی گشتگیر بێت بۆ دادپەرۆوەری گواستراوه بۆ تاوانەکانی داعش لە عیراق و پەيوەندییەکی لەگەڵ هەر پرۆسەییەکی دیکەیی دادپەرۆوەری، بە یاسای رێکاربووانی ئێزیدییەووە، دەبێت پەيوەری بکرییت. کاتیکی میکانیزمەکانی دامەزرێوە، پێویستە مەبەستە فراوانەکانی بە روونی باس بکرییت و پێویستە بەدەیانانی دادپەرۆوەری بەرامبەر بە تاوانەکانی داعش و ناشکرکردنی راستییەکان و بەشداریکردن لە چاکسازی دامەزرێوەیی بە بەهێزکردنی سیستەمی دادووەری عیراقی و مافەکانی دادگاییکردنی دادپەرۆوەرە و بەدەیانانی ستانداردە نیۆدەوڵەتیەکان بۆ دادگاییکردنی تاوانە نیۆدەوڵەتیەکان بگرییتەووە. بەرەودان بە ئاشتەوایی نیوان گروپە جیاوازهکان لە عیراق و خو بەدوورگرتن لە دەمارگیری دەبێت نامانجیکی ناشکرا بێت، بە مەبەستی گەشتی قوربانیان بە مافەکانیان بە شێوازیکی پارێزراو.

گرنگە بە روونی پێناسەیی ئەو بەکەین کە چۆن میکانیزمیکی تاوانکاری، کە لەدوای کارە درێندەییە بەکۆمەڵەکانەووە دامەزرێوە و پەيوەندی بە وەلامەکانی دیکەیی وەک گێرانی وەستی و قەرەبووکردنەووە و چاکسازی دامەزرێوەیی هەیه. ئەزموون لە چوارچێوەکانی دیکەووە گرنگی رەچاوکردنی ئەووە نیشان دەدات کە چۆن پرۆسەیی دادپەرۆوەری گواستنەووەی جیاواز پەيوەندی بە یەکتەووە هەیه، لەجیاتی ئەووەی لە جیاکردنەووەدا دایاننێن، کە لەوانەییە دواتر بێتە هۆی نادنیایی یاسایی. هەرۆهە گرنگە روونکردنەووە بدرییت لەسەر ئەو بنەمایەکی کە [کەسێک یێشتر لە دادگای عیراق دادگایی کراوه](#) بە تۆمەتی ئەندامییت لە رێکخراویکی تیرۆریستییدا، دەتوانییت لە دادگا دادگایی بکرییت بەهۆی کردەووەکانی دیکەووە کە خو لە تاوانی نیۆدەوڵەتیدا دەبێتەووە.

دیاریکردنی مەبەستی میکانیزمیکی لە دامەزراندنی یاسادا یارمەتیدەر دەبێت بۆ دنیابوون لەووەی کە ئەو مەبەستانە بەرەووە دەبن لە رێنماییکردنی لێکدانەووە بۆ بەرەو پیشەوون.

۳. چۆن دەبێت میکانیزمیکی تاوانکاری داڕێژینی؟

پېښور ته حکومتی عیراق یاسایه ک دهرېکات بۇ دامه زرانندی دهسه لاتی دادوهری بۇ دادگاییکردنی داعش به تاوانی جینۆساید و تاوانه کانی دژ به مرؤفایه تی و تاوانه کانی جهنگ و جیبه جیکردنی یاسای عیراقی به و مه رجعی له گه ل ستاندارده نیوده و له تیبه کانی مافی مرؤف و بنه ماکانی دادگاییکردنی دادپه روه رانه دا بگونجیت. چه ندین رینگا هه یه بۇ نه وهی عیراق بتوانیت ته مه بکات له چوارچپوهی پیکهاته ی یاسایی ئیستادا، یان دامه زرانندی میکانیزمیکی تابهت. وهک هه نگاوی به که م، حکومتی عیراق ده بیت داوای هاوکاری له نه ته وه به کگرتووه کان بکات. نه و میکانیزمی که به بئ به شداری نیوده و له تی دامه زراوه، هاوکاری و پشتیوانی کۆمه لگه ی نیوده و له تی راناکیشیت، نه وهش بۇ سه رکه وتنی نه و گرنکه.

پېښور ته حکومتی عیراق ئامرازیک بدۆزیته وه بۇ دامه زرانندی دهسه لاتیکی دادوهری که له گه ل دهستووری عیراق و یاسای نیوده و له تییدا بگونجیت. چه ندین نمونه هه یه که نه نجومه نی ئاسایشی نه ته وه به کگرتووه کان یاخود کۆمه له ی گشتی رینگه وتنیکیان پنه نجام داوه بۇ پیکه پینانی دادگایه کی هاوبهش له سه ر داوای حکومتی نیشتمانی په یوه نیدار. له وانه؛ دادگای تابهت سیرالیون، دادگای تابهت لوبنان و ژوره نائاسایه کان له دادگای که میؤدیا.

له کاتیکیدا دادگای بالایی عیراق ناماژی به وه کردوه که لایه نه کانی پرؤزه یاساکه ی حکومتی هه ریعی کوردستان پیچه وانه ی دهستووری عیراقه، شاره زایانی یاسایی عیراق ده بیت ره چاوی نه وه بکه ن که ئایا ده کربت حکومتی عیراق میکانیزمیکی دوهره گ به هه ماهه نگی نیوده و له تی دابنیت، هه روه ک چون پیشتر داوای یارمه تی نیوده و له تی ده کرد بۇ گرتنه به ری هه نگاوی به که م له پرؤسه ی دنیابوون له به رپرسیاریتی تاوان له تاوانه کانی داعش. لیکۆلینه وه به ک که له رینگه ی یونیتاد نه نجام درا له سالی 2016 هوه، حکومتی عیراق یاره ندبوونی خوی ده برپوه بۇ هاوکاریکردن له گه ل نه ته وه به کگرتووه کان بۇ دنیابوون له به رپرسیاریتی توندوتیژی سیکسی له رینگه ی به هیزکردنی توانای دهسه لاتدارانی نیشتمانی و هه ریعی بۇ لیکۆلینه وه و دادگاییکردنی نه و جوره تاوانانه. دادگاییکردنه کان له به رده م دادگای بالایی عیراق و هه روه ها له م دوایانه دا له به رده م دادگایکانی دژه تیروری عیراق له لایه ن کۆمه لگه ی نیوده و له تیبه وه وه ک پیشیلکردنی بنه ماکانی دادگاییکردنی دادپه روه رانه ته ماشا کراون. ته ها میکانیزمی که بابه تی و یاسایی بیت له لایه ن رزگار بووانه وه وه ک ره زامه ند و توانای به شداریکردن له چاکبوونه وه له کۆمه لگادا ده بیتریت.

۴. ده بیت راویژ به کی بکرت؟

به شداریپیکردنی رزگار بووان و کۆمه لگه ی مه ده نی و شاره زایانی عیراقی و نیوده و له تی له پرؤسه ی دارشتن و جیبه جیکردنی پرؤزه یاسایه ک، که میکانیزمی به رپرسیاریتی و به لگه نامه په یوه نیدار ه کان دیاری ده کات. ته مه ده بیت رنخراوه کانی رزگار بووان و ژنان له خو بگرت که نوینه رایه تی کۆمه لگه زیانلیکه وتووه کان ده که ن.

به شداریکردنی رزگار بووان و کۆمه لگه ی مه ده نی له هه موو قوناغه کانی دارشتن و جیبه جیکردنی میکانیزمی به رپرسیاریتی تاوانکاریدا به مه رجیکی سه ره کی داده نریت بۇ هه ر هه ولکی سه رکه وتوو بۇ دابینکردنی دادپه روه ری بۇ جینۆساید و تاوانه به کۆمه له کانی تر.

۵. دهسه لاتی دادوهری: مه ودای میکانیزمی لئیرسینه وه

۱-۵ تېرۋاننى تاوانەكان: نەوتاوانانە چىن كە پېئوسىتە داداگانى بىكرېن؟

مىكانىزمى بىلپىرسىنەۋە تاوانكارى دەپت دەسەلاتى دادوهرى ھەپت لەسەر جىنۆسايد و تاوانەكانى جەنگ و تاوانەكانى دژى مرۇفايەتى، ۋەك لە ياساى رۇماى داداگانى تاوانى نىودەۋلەتيدا پېناسە كراۋە. پېئوسىتە بە لايەنى كەمەۋە ھەموو تاوانەكانى توندوتېژى سېكىسى و لەسەر بنەماى جىندەر و ھەروھە تاوانەكانى دژى مندالان لەخۇ بىكرېت ۋەك لە ياساى رۇمادا ھاتوۋە.

ياساى داداگانى تاوانى نىودەۋلەتى رۇما بە شىۋەيەكى بەرفراوان بە پەنگدانەۋە دۇخى ئىستاي ياساى نىودەۋلەتى دادەنرېت دەربارەى پېناسەكردنى تاوانە نىودەۋلەتتەيەكانى جىنۆسايد و تاوانەكانى دژى مرۇفايەتى و تاوانەكانى جەنگ. عىراق دەتوانىت ئەو تاوانانەى تىادا جىگېر بىكات و داداگانى بىكات، ھەرچەندە ئەو ۋلاتە ئەندامى داداگانى نىودەۋلەتى نىيە. ياساى رۇما كۆمەلېك تاوانى سېكىسى و لەسەر بنەماى جىندەرى فراوانتر دەكات لە ھەر پەيماننامەيەكى نىودەۋلەتى پېشوو، لەوانە؛ دەستدرېژى سېكىسى، كۆيلايەتى سېكىسى، دووگىيانى بەزۇر و شىۋەكانى تى توندوتېژى سېكىسى. ھەرچەندە عىراق دەۋلەتتېكى ئەندام نىيە لە ياساى داداگانى تاوانى نىودەۋلەتى، بەلام ياساى نىشتمانى دەتوانىت ھەمان ناوەرۇك بەكارپېنىت، بەتابىتە لەبەر ئەۋەى بە پەنگدانەۋەى ياساى نىودەۋلەتى دادەنرېت.

ئەو بەلگە فراوانەى كە لەلايەن تىيى لىكۆلېنەۋەى نەتەۋە يەكگرتوۋەكانەۋە كۆكراۋەتەۋە بۇ بەرزكردنەۋەى بەپرسىيارىتى لە تاوانەكان و كۆمەلگەى مەدەنى و ئەۋاننى تر بە پوونى ئەۋە نىشان دەدات كە ئەو تاوانانەى لەلايەن داعشەۋە ئەنجامدراون تاوانى ياساى رۇمايە. يونىتاد پايگەياند كە بەلگەى پوون و باۋەپېكراۋ ھەيە كە تاوانەكانى دژ بە ئېزىدىيەكان جىنۆسايد بوون و ئەو تاوانانەى لە دژى سەرباز و كارمەندانى ئەكادىمىيى ئاسمانى تىكرىت ئەنجامدراون تاوانى جەنگ بوون. داداگانى ئەۋان ۋەك تاوان ۋەك ئەندامىتى لە رېكخراۋىكى تىرۇرىستى زۇر كەمترە لە ناسىنەۋەى رېژەى راستەقىنەى خۇيان و كارىگەرى لەسەر قوربانىيەكانىيان. ھەروھە پېشىنەيەكى ياساى ھەلە دروست دەكات و بەشدارى دەكات لە ناراستى تۆماركردنى مېژووويىدا.

لەگەل ئەۋەشدا، داداگانى ئەلمانىا دوو ئەندامى داعشىيان بە تاوانى جىنۆسايد و ئەندامانى دىكەى داعش بە [تاۋانى جەنگ و تاۋانى دژ بە مرۇفايەتى](#) تاوانبار كىردوۋە. ھەروھە رېكخراۋە شارەزاكانى ۋەك [تۆرى جىنۆسايد](#) و تۆرىكى لىكۆلېنەۋەى ئەۋروپىيەكان و داۋاكارانى گىشتى داۋاى [لېنچىنەۋەى كەلەكەبوۋى](#) ئەندامانى داعشىيان كىردوۋە لەسەر تاوانە نىودەۋلەتتەيە سەرەككىيەكان و تاوانەكانى پەيوەندىدار بە تىرۇرىزم.

۲-۵ دەسەلاتى دادوهرى كاتى: چ كاتىك پېئوسىتە بەكارپېت؟

پېئوسىتە مىكانىزمەكە دەسەلاتى دادوهرى ھەپت بەسەر ھەموو ئەو تاوانانەى لەلايەن داعشەۋە ئەنجامدراون، بەلايەنى كەمەۋە ئەۋ ماۋەيە دەگىرتەۋە كە لە [۹ى حوزەيرانى ۲۰۱۴](#) ھەۋە دەست پېدەكات، كاتىك داعش بە شىۋەيەكى كارىگەر دەستى بەسەر بەشېك لە خاكى عىراق دا گرت. ئەمە ھەروھە ھاۋتايە لەگەل ئەۋ ماۋەيەى كە لەلايەن تىيى لىكۆلېنەۋەى داپۇشراۋە بۇ بەرزكردنەۋەى بەپرسىيارىتى لەو تاوانانەى كە لەلايەن داعشەۋە ئەنجامدراون. ئەۋ كەسانەى كە لە ماۋەى دىارىكراۋ دەستگىركراون و دواتر لە ناۋەۋە يان دەرەۋەى عىراق بازىرگانىيان پېكراۋە و ھىشتا ئازاد نەكراون، دەپت ۋەك رېگاربوو بناسرېن .

پېئوسىتە دەسەلاتى دادوهرى كاتى مىكانىزمەكە دىارى بىكات لە پەيوەندى بە ماۋەى ھەلمەتى داعش دژى كەمىنە عىراقىيەكان. ئەم ھەلمەتە لە حوزەيرانى ۲۰۱۴ دەستى پېكرد كاتىك داعش ھېرشى كىردە سەر موصل و تىكرىت و دەستى

کرد به ماوهیهکی کاریگەر بۆ کۆنترۆڵکردنی بهشیک له خاکی عێراق. یاسای رزگاربووانی ئیزیدی ئاماژه به رێکەوتی دەستپێکردنی ۳ی ئابی ۲۰۱۴ دەکات، بەلام ئەمە هەندیک پیشیلکاری بەدوور دەگریت که دەگەریتەوه بۆ تاوانە نیۆدەولەتییهکان که پێش ئەو بەروارە ئەنجام دراوان، بەتایبەتی دژی ئەندامانی کەمینە ی تورکمان .

بۆ خو بەدوورگرتن له گومان، پێویستە ئەوه دیاری بکړیت که ئەو تاوانانە ی که لهو کهسانەدا بەشداربوون که له ماوهی هەلمەتەکهدا دەستگیرکراون بەلام بازرگاننیا پێدەکړیت و/یان نازادکراون دواي ئەوهی ئەو ماوهیهی کۆنترۆلی کاریگەر کۆتایی هات یان هیشتا نازاد نهکراون.

۳-۵ دەسەلاتی دادوهری و کەسی: کێ دەبێت دادگای بکړیت؟

پێویستە میکانیزمەکه دەسەلاتی دادوهری هەبێت بەسەر ئەو تاوانانە ی له لایەن داعشەوه ئەنجامدراون له عێراق یان دەرەوهی عێراق دژی هاوولاتیانی عێراق یان ئەو هاوولاتییه نا عێراقیانە ی که له عێراق نیشتەجین.

ئەم برێگەیه له گەڵ بنه ماکانی دەسەلاتی دادوهری دامەزراوه و گونجاوه بۆ سروشتی تاوانەکانی داعش. زۆریک لهو تاوانانە ی که له لایەن داعشەوه ئەنجامدراون دژی ئیزیدییهکان و ئەندامانی دیکە ی کۆمەلگە کەمینە عێراقییهکان بەشیکیان له سەر خاکی ولاتیانی دیکە بەتایبەتی سوریا ئەنجام دراوان. بۆ نموونه، ژنان و کچان له عێراق رپیندران و گواستراونهتەوه بۆ سوریا و لهوئ بهندکراون و رووبهرووی توندوتیژی سیکسی و شیوهکانی دیکە ی ئەشکەنجە و مامەلە ی خراپ بوونهتەوه. هەندیک له قوربانیهکانی تاوانەکانی داعش هاوولاتی عێراق نهبوون، بەلکو هاوولاتی ولاتیانی دیکە بوون یان کەسانی بێ دەولەت بوون که لهو کاتەدا له عێراق نیشتەجین بوون، لهوانه پهنا بهر. ئەمە هاوتایه له گەڵ یاسای عێراقی که له ماددهی ۶ ی یاسای سزاداندا هاتوو، بۆ بنه مایهکی فراوان له دەسەلاتی دادوهری تاوانکاری.

پێویستە ئەم میکانیزمە دەسەلاتی دادوهری هەبێت بەسەر ئەو کهسانە ی که تەمه نیان له ۱۸ سأل یان زیاتر بووه له کاتی ئەنجامدانی تاوانەکان و سهرووی کەسانی یاسایی به پێی یاسای عێراق. پێویستە ستاندارده نیۆدەولەتییهکانی مافی مندالان و ئەو پاراستنانه له بهرچاو بکړیت که دەبێت مندالانی تیوه گلاو به گروپه چه کداره کانهوه پێشکەش بکړین. ههروهها بۆ دانپیدانان بهو راستییه ی که تاوانی گهوره له لایه ن کەسانی خوار تەمه ن ۱۸ سألەوه ئەنجام دراوه، پێویستە رپوشوویی دیکه بکړیت بهر به پێی ستاندارده نیۆدەولەتییهکان بۆ چاره سه رکردنی ئەو جوړه تاوانانه.

له کاتیکدا تەمه نی بهرپر سیاریتی تاوان به گوێره ی یاسای ناوخۆی ده گۆریت، دادگای تاوانی نیۆدەولەتی و زۆریه ی دادگا تاوانکارییه نیۆدەولەتییهکان مندالانیا ن دادگای نه کردووه، واته ئەو کهسانه ی که تەمه نیان له خوار ۱۸ سألەوه بووه له کاتی ئەنجامدانی تاوانه کهدا. به شیوهیهکی زۆر مندالان وهک قوربانی مامەلە ی له گەڵدا کراوه و ئەو گهوره سالانه یان دادگای کردووه که مندالان بۆ شه پرکردن له گروپه چه کداره کاندایا به کارده هیئن. به هۆی پاراستنی به هیزی مندالان له سیسته می دادوهری تاوانکاریدا له ژیر یاسای نیۆدەولەتی مافهکانی مرؤفدا، لهوانه ئە گه ری دادگاییکردنی مندالانی خوار تەمه ن ۱۸ سأل وهک ئەوه ی پێگه بشتوووه کان پشتیوانی نیۆدەولەتی بۆ دادگا که ده خاته مه ترسییه وه. له گەڵ ئەوه شدا، یونیتاد به لگه کۆناکاته وه و دۆسیه کانی به لگه له دژی تاوانبارانی خوار تەمه ن ۱۸ سأل دروست ناکات.

ياساى سزادانى عىراقى بەرپرسيارىتى تاوانى كەسانى ياسايى دابىن دەكات، لەوانە دەستەي كۆمپانىيان، كە بناخەيەك دابىن دەكات بۇ لەخۇگرتنى ئەم بىنەمايەي بەرپرسيارىتى. ئەمە لەگەل ئاراستەكانى ئىستەي ياساى نىودەولەتى و كىدارەكاندا ھاوتايە بۇ بەرپرسيارىتى زياتر بۇ كۆمپانىيان. نىمۇنەكان بىرىتىن لە بىنەماكانى رېنمايى لەسەر بازىرگانى و مافەكانى مرۇف كە لەلايەن ئەنجومەنى مافەكانى مرۇفى نەتەوۋە يەكگرتوۋەكانەوۋە لە سالى ۲۰۱۱ يەسەندىكرا، ھەرۋەھا لىپىچىنەوۋە تاوانى ئىستەي كۆمپانىيەي لافارچ لە دادگايەكى فەرەنسە بە تۆمەتى بەشدارىكىردن لە تاوانەكانى دژ بە مرۇفايەتى پەيوەست بە پارەدان بە داعش و گروپە چەكىدارەكانى دىكە لە سورىا. لە كاتىكدا كە سوود و زىان ھەيە بۇ دادگاگە كە توخمىكى ئالۇزى لەو شىۋەيە وەردەگىرت لەگەل پىشەنەيەكى نىودەولەتى كەم، ئەوۋە بۇ دادگا دەيىت بىر پار بەدات كە ئايا ئەولەويەت بە كەسانى ياسايى بەدات لەسەر بىنەماي بەلگە بەردەستەكان. ئەو راسىتىيەي كە تىيى لىكۆلپىنەوۋە نەتەوۋە يەكگرتوۋەكان بۇ بەرزكىردنەوۋە بەرپرسيارىتى لە تاوانەكان لىكۆلپىنەوۋە لە دارايى تاوانەكانى داعش دەكات لەوانەيە فاكىتەرىكى پەيوەندىدار يىت.

وەك ھەمىشە لە ياساى تاوانكارىدا ھەيە، بە سىستەمى ياسايى عىراقىشەوۋە، ئەوۋە تەنھا ئەو كەسانە نىن كە راسىتەوۋخۇ تاوان ئەنجام دەدەن، دەكىرت لە روۋى تاوانكارىيەوۋە بەرپرسيارى بىكىرپن، بەلكو ئەو كەسانەش كە بەشدارن لە رىنگاي جىياواز وەك فەرمانكىردن، يارمەتىدان و يارمەتىدان يان بەشدارىكىردن لە ئەنجامدانى تاوانەكان. ئەمە لەوانەيە، بۇ نىمۇنە، ئەو كەسانە بىگىرتەوۋە كە بەشدارىبوون لە بازىرگانىكىردن بە مرۇف بەو كەسانەي كە لەلايەن داعشەوۋە دەستگىركراون .

۶. رىزگار بووان چۆن بەشدارى لە پرۆسەكەدا دەكەن؟

بە رەنگدانەوۋە ئاراستە نىودەولەتىيەكان بەرەو بەشدارىكىردنى زياترى قوربانىيان لە دادگا تاوانكارىيە نىودەولەتىيەكاندا، دەيىت رىزگار بووان بە شىۋەيەكى ياسايى نۆپنەرايەتى بىكىرپن و ياساى دامەزىراندنى مىكانىزىمەكە دەيىت جەخت لە مافى خۇيان بىكاتەوۋە بۇ ھەلپىزاردنى نۆپنەرى ياسايى خۇيان و رۆلپىكى چالاك بىگىرپن وەك سىكالاكەر و لاىەنە مەدەنىيەكان. پىۋىستە وەك لاىەنە مەدەنىيەكان مافى ھاوشىۋەي لاىەنەكانى دىكە وەك دادگايىكىردن و بەرگىرىكىردن ھەيىت. عىراق و لاىىكى ياساى شارستانىيە و ئەم رۆلە دابىن دەكات بۇ ئەو قوربانىيانەي كە بەشدارى لە پرۆسەي تاوانكارى دەكەن. بە تايىبەتى، ئەوان دەيىت مافى ئەوۋەيان ھەيىت بەشدارى بىكەن وەك لاىەنە مەدەنىيەكان لە قۇناغى پىش دادگايىكىردندا .

دەستگەيشتن بە دۆسىيە كەيسەكە، پىشكەشكىردنى داواكارى لىكۆلپىنەوۋە، پىسارىكىردن لە شايەتھالەكان، پىسپۇران و تۆمەتبارەكان و پىشكەشكىردنى بەلگە. پىۋىستە پارە بۇ يارمەتى ياسايى بەردەست بىكىرپت ئەوۋە رىزگار بووانەي وەك سىكالاكەر يان لاىەنە مەدەنىيەكان بەشدارى دەكەن بتوانن نۆپنەرايەتى ياسايى بەخۇرايى دابىن بىكەن. پىۋىستە رىزگار بووان لە مافەكانىيان ئاگادار بىكىرپنەوۋە.

پرۆسەي تاوانى عىراقى رىنگە بە نۆپنەرايەتىكىردنى قوربانىيەكان دەدات بە شىۋەيەكى ياسايى و مافىيان بۇ دابىن دەكات وەك سىكالاكەر و سىكالاكەرە مەدەنىيەكان، بەلام ئەم مافانە دەيىت بە روۋنى لە ياسا و رىسكانى رىۋوشپن و بەلگەكانى

میکانیزمە که دا دیاری بکریڻ، بۇ ئەووی بنه مایه کی یاسای بۇ قوربانیه کان دابین بکریڻ بۇ داواکردنی مافه کانیان له بهر ئەووی دادگا که یاسای نیوده و له تی جیبه جی ده کات. رزگار بووان ته نه پازی ده بن به هاوکاریکردن له گه ل میکانیزمیک، بۇ نموونه، پیشکه شکردنی به لگه، نه گهر متمانه یان به پرۆسه که هه ییت و هه ست به ده سه لات بکه ن.

له بهر ئەووی رزگار بووان و کۆمه لگه کانیان ناتوانیڻ چاوه پروان بکریڻ که نامرازه کانیان هه ییت بۇ دابینکردنی کرڻی یاسای، پیوسته سیسته میکی یارمه تی یاسای دروست بکریڻ بۇ دابینکردنی کرڻی یاسای و دلنیا بوون له نوینه رایه تی یاسای جورایه تی بۇ رزگار بووان .

۷. ئەی قهره بووکردنه ووی رزگار بووان؟

پیوسته میکانیزمە که ده سه لاتنی ئەووی هه ییت که قهره بووی تاکه که سی یان به کۆمه ل بدات به قوربانیه کان و خیزانه کانیان. پیوسته قهره بووکردنه وه به پی ستاندارده نیوده و له تیبه کان بۇ ئەم جوره تاوانانه پیناسه بکریڻ. پیوسته سندوقی متمانه یان سندوقی قهره بووکردنه وه دامه زینتیڻ بۇ ته واوکردنی خه لاته کانی قهره بووکردنه وه که له لایهن میکانیزمە که وه فهرمانی پیکراوه که ئەوانه ی تاوانبارکراون ریگای پیوستیان نیبه بۇ قهره بووکردنه وه ته واو بۇ رزگار بووان. پیوسته قهره بووکردنه وه به هه ماهه نگی بکریڻ له گه ل جیبه جیکردنی یاسای رزگار بووانی ئیزیدی و یاسا جیبه جیکه ره کانی دیکه له عیراق.

له کاتیڤدا دادگایه کی تاوانکاری ته نه ده توانیڻ فهرمان به قهره بووکردنه وه بکات بۇ چاککردنه وهی ئەو زیانانه ی که به ووی ئەو تاوانانه وه دروست بوون، تۆمه تباره کان دوا دادگاییکردن به تاوانبار ده زانن، بۆیه ناتوانیڻ ریگایه کی گشتگیر بۇ قهره بووکردنه وهی قوربانیه کان بۇ تاوانه کانی داعش به یینته پیش، به لام ده توانیڻ بنه مای یاسای له سه ر قهره بووکردنه وه دابنیڻ که ده کریڻ بۇ هه موو رزگار بووان به سوود بیڻ. [ئه زموونی دادگای تاوانی نیوده و له تی](#) ئەووی نیشان داوه که ده کریڻ دادگایه کی تاوانکاری مامه له له گه ل قهره بووکردنه وه دا بکات ته نانه ت له و شوپنانه ی که ژماره یه کی زۆر له رزگار بووان هه بن، هه روه ها به پرس ساریتی ئەو که سانه دیاری بکات که به تاوان دۆزراونه ته وه ته نانه ت نه گهر هه ندیک له تاوانباره کانیش سامانی سنوورداریان هه ییت.

یاسای رزگار بووانی ئیزیدی پلانیک دادمه زینتیڻ بۇ چاککردنه وهی ئەو زیانانه ی که به سه ر هه ندیک جوری دیاریکراوی رزگار بوواندا دین، به لام هه موو رزگار بووانی داعش وه ک سوودمه ند نانسیتته وه. هه روه ها هیج نامرازیکیش نیبه که به و شیوه یه ئەو که سانه ی به پرسن له پیشیلکاریبه گه وره کانی یاسای نیوده و له تی ده توانن فهرمان به قهره بووکردنه وه بکه ن. له بهر ئەووی ئەمه ته نه به س نیبه بۇ دانان به زیان و ئازاری قوربانیه کان، به لکو ده ییت دان به مافی قهره بووکردنه وهی ئەو تاوانانه دا بنیڻ که به گویره ی یاسای نیوده و له تی داواکراوه. [به پی بنه ما و رینماییه بنه ره تیبه کانی](#) نه ته وه به ککر تووه کان له سه ر مافی چاره سه ر و قهره بووکردنه وه بۇ قوربانیا نی پیشیلکاریبه گه وره کانی یاسای نیوده و له تی

مافه کانی مرؤف و پيشيلکارپيه جدييه کانی ياسای مرؤبی نيوده و له تي، قهره بووکردنه وه و چاککردنه وه و پازيبوون و مسؤگه رکردنی دووباره نه بوونه وه دهگريته وه جگه له قهره بووکردنه وه.

به دانپيدانان به و راستييه که زؤريک له و که سانه ی له لايه ن دادگاوه تاوانبارکراون سامانی پيويستيان نايبت بؤ قهره بووکردنه وه ته وای رزگاربووان، يان ناکريت سامان به دهست بهيئريت، دهبيت سندوقيک دروست بکريت که هاوتای سندوقي متمانه ی دادگای تاوانی نيوده و له تي بؤ قوربانيان بيئت، که حکومه تي عيراق و ده و له ت و به خشه ره کانی دیکه ده توان به شداری بکه ن.

۸. نه ی ده براری سه لامه تي، خو شگوزهرانی، شکومه ندي و تاييه تمه ندي رزگاربووان؟

پيويسته هه موو به شه کانی ميکانيزمه که ناچار بکرين که ريز له سه لامه تي و تهن دروستی جه سته یی و دهروونی و شکومه ندي و تاييه تمه ندي رزگاربووان بگرن و پيويسته رپوشوئي "باشترین به رزه وه ندي" له هه موو پرؤسه کانی دادگادا تيکه ل بکريت. نه و رزگاربووانه ی که به شداری ده که ن يان شايه تي ده دن وه ک شايه تحال ده بيئت پشتگيري دهروونی- کومه لايه تيان هه بيئت نه گهر پيويست بکات. به پيی کرداری نيوده و له تي، پيويسته نه يی و رپوشوئنه کانی دیکه ی پاراستن به رده ست بن کاتيک پيويست بکات پيش، له کاتی و پاش تاقیکردنه وه کان. رزگاربوويه کی تاييه ت

نه و به که يه ی که شاره زايه له تاوانه کانی توندوتيزی سيکسی پيويسته له دادگادا دامه زرينيت و له ياسای دادگادا کؤد بکريت بؤ پاراستنی نه م مافانه و بنياتنانی له سه ر ياسای عيراقی و نه زمون و باشترین کرداره کان له شوئنه کانی دیکه وه.

نه زمون يکی به رچاو هه يه له لايه ن دادگا تاوانکارپيه نيوده و له تي و هه ريی و نيشتمان ييه کانه وه که مامه له له گه ل تاوانه جدييه کان ده که ن له سه ر چؤنيه تي رينگه دان به رزگاربووان بؤ به شداریکردن له پرؤسه که دا، جا وه ک شايه تحال، سکالا که ر يان سکالا که ر، به شيويه يه کی سه لامه ت و شکومه ندانه. نه مه داينکردنی پالپشتی جه سته یی و دهروونی و پاراستن دهگريته وه کاتيک پيويست بکات، هه روه ها نامؤرگارکردنی دادگا له سه ر نه و رپوشوئنه ی که ده بيئت به دريژایي پرؤسه که نه نجام بدرين، له ليکؤلينه وه وه بؤ گوئگرتن له دادگا و زياتريش. له به ر نه وه ی نه مه پيويستی به کارمه ندي تاييه تمه ندي هه يه، له وانه نه وانه ی که شاره زاييان هه يه له تراومای په يوه نديدار به تاوانه کانی توندوتيزی سيکسی، پيويسته يه که يه کی تاييه ت له چوارچيويه ميکانيزمه که دا دامه زرينيت.

۹. کومه لگه ی نيوده و له تي ده بيئت چؤن پشتيوانی له پرؤسه ی عيراق بکات؟

حکومه تي عيراق له ياسای رزگاربووانی ئيزيديدا خو ی پابه ند کردوه به هاوکارکردن و هه ماهه نگيکردن له گه ل قه واره نيوده و له تيه کان بؤ ليکؤلينه وه و دادگايکردنی تاوانه کانی داعش. ئيستا پيويسته عيراق هه و لي ديپلؤماسی بلاو بکاته وه بؤ مسؤگه رکردنی هه ماهه نگی نيوده و له تي پيويست بؤ ميکانيزمی ليپرسينه وه بؤ دادگايکردنی داعش بؤ تاوانه

نیوده‌وله‌تییه‌کان، له‌وانه‌ زمانکردنی به‌لگه و راده‌ستکردنی گومانلی‌کراوان و رپوشوینه په‌یوه‌ندی‌داره‌کان وه‌ک گه‌ران به‌دوای بیسه‌روشوینه‌کاندا. هه‌ماهه‌نگی نیوان حکومه‌تی عیراق و حکومه‌تی هه‌ریعی کوردستان زۆر گرنگه.

به‌هۆی سروشتی سنوره‌کانی تاوانه‌کانی داعشه‌وه، هه‌ماهه‌نگی نیوده‌وله‌تی زۆر گرنگه بۆ ئه‌نجامدانی لی‌کۆلینه‌وه و به‌ده‌سته‌پێنانی به‌لگه و جیبه‌جیکردنی فه‌رمانه‌کانی ده‌ستگیرکردن به‌ مسۆگه‌رکردنی راده‌ستکردنی گومانلی‌کراوان و پاراستنی قوربانیان و شایه‌ت‌حالان و ئه‌نجامدانی په‌یوه‌ندی‌کردن به‌ کۆمه‌لگه‌ زیانلی‌که‌وتوو‌ه‌کانه‌وه. ئه‌مه‌ پێشتر له‌ یاسای رزگاربووانی ئێزیدیدا پێشبینی کراوه، که (له‌ ماده‌ی ۷.۳) دا هاتوو‌ه‌ که وه‌زاره‌تی ده‌روه‌ داوای هه‌ماهه‌نگی ده‌کات بۆ راده‌ستکردنی گومانلی‌کراوان بۆ دادگاییکردنی له‌به‌رده‌م دادگا له‌هاتوو‌ه‌کان.

۱۰. ده‌بی‌ت چۆن دادوه‌رو کارمه‌ندان‌ی تره‌له‌بژێردرین و پش‌ت‌گیری بکړن؟

پێویسته هه‌موو دادوه‌ره‌کان، داواکارانی گشتی، پارێزه‌ران و کارمه‌ندان‌ی دیکه‌ پش‌کنینیان بۆ بکړیت بۆ که‌سایه‌تییه‌کی ره‌وشتی به‌رز، ده‌بی‌ت ئه‌وه‌ به‌سه‌لمین که‌ ئه‌وان به‌ شیوه‌یه‌کی سه‌ربه‌خۆ و بیلایه‌نانه هه‌لسوکه‌وت ده‌که‌ن و ده‌بی‌ت نه‌زموون و شاره‌زایی گونجاویان هه‌بی‌ت. پێویسته راپه‌ینانی تایبه‌ت بۆ هه‌موو دادوه‌ره‌کان و کارمه‌ندان‌ی دیکه‌ی میکانیزمه‌که‌ رپک‌ب‌خړیت، هه‌روه‌ها ئه‌و پارێزه‌رانه‌ی نوێنه‌رایه‌تی تۆمه‌تبار و قوربانیه‌کان ده‌که‌ن له‌سه‌ر بنه‌مای پێداویستییه‌کان. له‌ دیاریکردنی دادوه‌ران و کارمه‌ندان‌ی دیکه‌دا، پێویسته رپوشوین بگه‌رێته‌به‌ر بۆ دنیابوون له‌ دامه‌زراندن له‌سه‌ر بنه‌مای له‌هاتوویی، و پێویسته ره‌چاوای گونجاو بکړیت بۆ نوێنه‌رایه‌تی‌کردنی دادپه‌روه‌رانه‌ی ژنان و گروهه‌ که‌مایه‌تییه‌ جیاوازه‌کان له‌ عیراق. له‌ به‌رزوه‌ندی به‌رده‌وامبوون و سوود وه‌رگرتن له‌ ئه‌زموون و شاره‌زاییه‌کانیان، تیمی لی‌کۆلینه‌وه‌ی نه‌ته‌وه‌یه‌که‌گرتوو‌ه‌کان بۆ به‌رزکردنه‌وه‌ی به‌رپرسیاریتی له‌ تاوانه‌کان ده‌بی‌ت به‌شیک بی‌ت له‌ به‌شی دادگاییکردنی میکانیزمه‌که‌.

زۆر گرنگه که‌ متمانه به‌ کۆمه‌لگه‌ی نیوده‌وله‌تی و رزگاربووان و هه‌موو عیراقیه‌کان دا‌بین بکړیت که‌ میکانیزمی به‌رپرسیاریتی دادپه‌روه‌ر و بیلایه‌ن و سه‌ربه‌خۆ و به‌ ستاندارده‌ نیوده‌وله‌تییه‌کان و باشترین کرداره‌کان رپنمای ده‌کړیت. هه‌ندی‌ک له‌ رزگاربووان خواستی خۆیان ده‌رپه‌وه بۆ به‌شداریکردنی نیوده‌وله‌تی له‌ ئۆپه‌راسیۆنه‌کانی میکانیزمه‌که‌. هیوای ئه‌وه هه‌یه که‌ پش‌تیوانی و به‌شداری نیوده‌وله‌تی بتوانیت هانده‌ر بی‌ت بۆ چاکسازی دادوه‌ری پێویست له‌ عیراقدا.

دادگاییکردن و به‌رگریکردن و حوکمدانی تاوانه‌ نیوده‌وله‌تییه‌کان پێویستی به‌ زانیاری و ئه‌زموونی تایبه‌تمه‌ند هه‌یه که‌ له‌ رینگه‌ی کرداره‌وه به‌ده‌ست ده‌هێنریت، که‌ دادوه‌ره‌ ناوخۆیه‌کان و پارێزه‌ره‌کان وه‌ک به‌شیک له‌ راپه‌ینان و کرداره‌ ناساییه‌کانیان وه‌ریان نه‌ده‌گرت. پێویسته توانای دادوه‌ره‌ عیراقیه‌کان و داواکارانی گشتی و پارێزه‌ران بۆ دادگاییکردنی تاوانه‌ نیوده‌وله‌تییه‌کان و به‌رگریکردن له‌ مافه‌ نیوده‌وله‌تییه‌کانی مرۆف په‌ره‌پێدیریت. له‌ کاتی‌کدا ئه‌زموون له‌ یاسا و کرداری نیوده‌وله‌تی په‌یوه‌ندی‌دار و ئه‌زموون له‌ چوارچۆیه‌کانی دیکه‌وه گرنگه، به‌لام ئه‌زموونی دادگاکانی دیکه‌ ئه‌وه

۱۳. پېوېسته چ سزايه ك جېبه چ بکړت؟

نهم ميكانيزمه ناتوانيت سزاي مه رگ بسه پېنيت. پېوېسته رېوشوېن بگړتته بهر بو كه مكردنه وهى نه و مه ترسيانته كه به شدارن له هېشتنه وهى نه و كه سانته كه له نازادى خوېان بېبه شن له كاتى چاوه پروانى و دادگاييكردن و نه وانته له لايه ن دادگاوه تاوانباركران له ده ستگيركردن له عېراق، له وانته داواكردنى هاوكارى نيوده و له ته.

به پې مادده ۹.۱ ي ساي رزگار بووانى نيزيدى، نابيت هيچ لېبورديكى گشتى يان كه مكردنه وهى سزاهه جېبه چ بکړت.

زورېك له كومه لگه ي نيوده و له ته پېيان وايه سزاي له سيډاره دان له گه ل ستاندارده نيوده و له تيه كاني مافى مرؤفدا ناگونجيت و پشتيوانى له ميكانيزمى بهر پرسياريتى ناكه ن كه سه پاندوويه تى. نه مه ش دواى نه وه ديت كه هېشتنه وهى سزاي له سيډاره دان رنگرى ده كات له هاوكارى و تپوه گلانى نيوده و له ته، يان له پشتيوانى كرنى خودى دادگاييكردنه كان يان به شداريكردن له ههر قهره بووكردنه وهيه ك بو رزگار بووان. تيه لېكولېينه وهى نه ته وه به كگرتووه كان بو بهر زكردنه وهى بهر پرسياريتى له تاوانه كان و نه و لايه نانه ي كه به لگه يان هه يه هاوكارى ميكانيزميك ناكه ن كه سزاي مه رگ بسه پېنيت.

نه گه رى نه و ده ستگيركرانته د اعش كه ماويه كى دريژ له زينداندا به سرده به ن، هه م پيش دادگاييكردن و هه م سزاي زيندانى كرن، مه ترسيه كى گه وره دروست ده كات كه پېوېسته چاره سره بکړن. تومه تى نه شكه نجه دان و خراب مامه له كرن له ناوهنده كاني زيندانى كرنى عېراقدا زور جار هه يه. پېوېسته چاودېرېيه كى باشر بو ناوهنده كاني ده ستگيركردن جېبه چ بکړت، له وانته بهر نامه كاني چا ككردنه وه و باشر كرنى رېوشوېنه كاني ناسايش.

۱۳. ده بېت چون نهم كردارانه پاره يان پېبديرت؟

پېوېسته ده سه لاتدارانى عېراق له گه ل كومه لگه ي نيوده و له ته دننباين له وهى كه ميكانيزمه كه پاره ي پېوېستى هه يه بو جېبه چيكردنى نه ركه كاني و مسوگه ركردنى پرؤسه يه كى دادپه روه رانه و سه لامه ت و كاريگه ر و پاريزراو.

ميكانيزمى بهر پرسياريتى تاوان كه مامه له له گه ل جينؤسايد و تاوانه كاني دژ به مرؤفابه تى و تاوانه كاني جه نك ده كات پېوېستى به سه رچاوه يه كى بهر چاوه هه يه كه زور گه وره تره له و دادگايانه ي كه تاوانى ناساي دادگايى ده كهن. بو نمونه، ميكانيزمه كه پېوېستى به بهر پوه بركن به لگه ي پسپور و سيستمى بهر پوه بركن دادگا و شايه تحالانى شاره زا و تواناى داواكردنى هاوكارى له ده سه لاتي دادوه رى بيانى هه يه. تومه تباران پېوېستيان به پاريزه رى ياساي هه يه له گه ل سه رچاوه ي پېوېست بو نه نجامدانى بهر گرديكرديان. به شدار بووانى قوربانويه كان پېوېستيان به پشتيوانى و نوپنه رايه تى ياساي هه يه و گه يشتن به رزگار بووان و كومه لگه زيانليكه و تووه كان زور گرنگه. پېكها ته سه ره كييه كاني ديكه برتېن له ناسايشى دادوه ران و كارمه ندانى ديكه، پاراستنى قوربانيان و شايه تى و وه رگېران. نه وه گرنگه كه دننبا بيت له وهى كه سه رچاوه داراييه كان به رده وام ده بن، بو نه وهى دادگا كه له ماوه ي كار كرنيدا پاره ي كه م نه بېت.

دادگایه کی دوورپه گ که به هاوکاری نه ته وه یه کگرتووه کان دامه زراوه له گه ل توخمه نیوده و له تییه به هیزه کان، نه گه ری زور زیاتره که له کومه لگه ی نیوده و له تییه وه پاره وه بگریت وه ک له دادگایه کی نه ته وه یی.

کۆتایی

له م کاته دا مانه وه ی پاسیف که مترین بژارده ی گونجاوه بو عیراق. به بئ گرتنه به ری ههنگاوی خیرا بو تیکه لکردنی تاوانه نیوده و له تییه کان له چوارچیوه ی یاسایی خویدا و دامه زرانندی میکانیزی به پرسیاریتی به پی پیوه ره نیوده و له تییه کان بو ئه وه ی ئه وانه ی به پرسن پروبه پرووی دادگا بگریته وه، عیراق نه ک ته ها واز له پرزگار بووان ده هیئت و پابه ندبوونه کانی پیشووی خو ی پشتگو ی خستووه. ههروه ها پشتگو ی خستنی کۆتایی تیبینیه کانی لایه نه کانی په یماننامه ی مافه کانی مروقی نه ته وه یه کگرتووه کان (کۆتایی به تیبینیه کانی لیژنه ی مافه کانی مروقی و لیژنه ی دژ به نه شکه نجه) و مه ترسی ئه وه زیاد ده کات که له به رده م دادگای نیوده و له تیدا به پرسیار بگریت به هو ی پابه ندنه بوون به پابه ندبوونه کانی وه به پی په یماننامه ی ریگریکردن و سزادانی تاوانی جینۆساید .

[رېښخراوه ئەندامەکانى ھاوپەيمانى تەنھا بۇ قەرەبووکردنەو و ھاوبەشەکان پشنگيرى له گفتووگۆى ميکانيزمى
لېبرسینهوہى داعش له عېراق دەکەن]

1. ئاسودە
2. رېښخراوى جېمانى باشتىر بۇ پەرەپېدانى كۆمەلگا
3. بەرنامەى ھاوكارى مەسىحى باكورى عېراق بۇ يارمەتییە مرۆپیەکان له عېراق
4. رېښخراوى گەشەپېدانى مەدەنیەت
5. رېښخراوى داك
6. رېښخراوى ئیما
7. رېښخراوى ئېزىدى بۇ دۆكىۆمېنت
8. رېښخراوى غە سین ئە لزهیتۆن
9. رېښخراوى مافی مرۆفى حەمورابى
10. ھاریكار
11. ھاوار ھیلپ
12. كۆمەلەى پەروردهی عېراقى ئەل بەسپه
13. دامەزراوهى عېراقى بۇ پەرەپېدان
14. رېښخراوى ژیندا
15. رېښخراوى دادپەروردهى بۇ مافەکانى كەمینەکان
16. رېښخراوى میترا
17. سەنتەرى نیشتمانى بۇ مافەکانى مرۆف
18. رېښخراوى نیشا
19. رېښخراوى ناشتى و ئازادى
20. تە جدید عېراق
21. دەزگای ژيان بۇ مافەکانى مرۆف
22. سەنتەرى چاودپىرى مافەکانى مرۆف
23. پەیمانگای سەرکردایهتى ژنان
24. رېښخراوى ھاریكارى ياسابى ژنان
25. رېښخراوى یەزده

26. تۇرى پزگار بوانى ئىزىدى